

Шкарупа Олена Василівна,
канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри економіки та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет
(м. Суми, Україна)

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ У СВІТЛІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

У статті досліджено теоретико-методологічні засади формування поняття «екологічна модернізація соціально-економічного розвитку». Враховуючи напрямки використання загальнозживаної категорії «модернізація», автором зроблені висновки про необхідність виокремлення такого трактування поняття екологічної модернізації, яке б сприяло охопленню всіх стратегічних цілей сталого розвитку в регіоні. У рамках цього дослідження розглянуто теоретико-методологічні та процесні особливості становлення екологічної модернізації соціально-економічного розвитку, запропоновано орієнтири екологічної модернізації соціально-економічного розвитку регіону в контексті «зеленого» зростання.

Ключові слова: інновації, трансформація, екологічна модернізація, «зелена» економіка, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Особливостями сучасного етапу соціально-економічного розвитку є висока техніко-технологічна різноманітність та швидка мінливість науково-технічного розвитку поєднано з постійно діючими факторами впливу (ринку товарів, капіталу, ринку праці та ін.) на тлі економічної конкуренції та обмеженості ресурсів. Весь світ переживає глибоку соціально-культурну кризу, пов'язану із посиленням ролі споживання в усіх сферах життя при одночасному загостренні економічних та екологічних проблем. У той самий час соціально-економічні системи мають сьогодні сприятливі передумови для реалізації власного потенціалу та здійснення необхідних трансформацій для дотримання прийнятого у світі концепту сталого розвитку. Це потребує зміни методології управління соціально-економічним розвитком на основі системного підходу і обумовлює потребу фундаментальних досліджень щодо екологічної модернізації (ЕМ) розвитку в умовах соціально-екологічних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи екологічної модернізації було сформовано упродовж останніх 30-40 років. Започаткували вивчення питань теорії ЕМ німецькі та голландські екосоціологи Дж. Хубер [23; 24], М. Джоник та А. Мол [26]. Ця теорія стала основою державної екологічної політики багатьох країн, насамперед Нідерландів, Японії та Німеччини, в яких екомодернізаційні трансформації набули найбільшого поширення. У науковий дискурс у сфері ЕМ вступили Д. Зоннефельд [25], Л. Ринкевичус [26], З. Гілл [20], О. Яницький [19], О. Аксьонова [1], І. Кулясов [11; 12], А. Кулясова, Г. Кудінова [13], А. Розенберг та Г. Розенберг й ін.

Загалом учені зробили вагомий внесок в економічну теорію і методологію ЕМ, визначаючи екомодернізацію як соціально-екологічну концепцію, що інтерпретує зв'язок навколишнього середовища та інституційних змін у сучасному суспільстві.

Опублікована також велика кількість наукових праць, присвячених економічним інструментам екологічної політики, технологіям чистого виробництва та екологічного менеджменту промислового виробництва у світлі розвитку постіндустріального суспільства. У той самий час залишаються не розкритими методологічні положення ЕМ як процесу інтеграції соціально-економічного та екологічного розвитку на основі оновлення соціально-економічних процесів регіонального розвитку для зеленого зростання та вбудовування інструментів ЕМ у механізми економічного відтворення.

Не вирішені питання, що є частиною загальної проблеми. Аналіз трансформаційних процесів для забезпечення сталого розвитку залишається актуальним на сьогодні, а розроблення теоретико-методологічних засад ЕМ соціально-економічного розвитку потребує значного наукового обґрунтування. Досягнення орієнтирів сталого розвитку обумовлює необхідність створення адекватних механізмів еколого-економічного управління розвитком суб'єктів господарювання різних ієрархічних рівнів як у рамках національних економік, так і світової спільноти в цілому. Одним із напрямів сталого розвитку виокремлено «зелений» курс як екологічно-орієнтований шлях економічного розвитку. Позитивний досвід процесів екологізації в різних сферах, у тому числі й у сфері економіки, набутий за останні 30-40 років у розвинених країнах світу, дозволяє говорити про провідну роль модернізаційних механізмів. Саме створення нових економічно обґрунтованих підходів для впровадження екологоорієнтованих заходів є концептуальною передумовою динамічного розвитку сучасних соціально-економічних систем. При цьому відсутній системний погляд на вирішення проблем ЕМ та здійснення модернізаційних перетворень у контексті сучасних трансформацій, а тим більше на регіональному рівні. У кращому випадку розроблено окремі стратегії, присвячені вирішенню локальних соціально-економічних проблем, але екологічний фактор трансформаційних процесів залишається поза увагою.

У зв'язку із цим виникає потреба в удосконаленні існуючих та розробленні нових теоретико-методологічних засад ЕМ соціально-економічного розвитку регіону з подальшою концептуалізацією процесу її управління.

Метою статті є розроблення теоретико-методологічних засад екологічної модернізації соціально-економічного розвитку регіону.

Основний матеріал. Як відомо з економічної теорії, інновації є передумовою соціально-економічного розвитку. Вони формують нерівномірність економічного простору, завдяки чому можуть виникати імпульси до необоротних спрямованих закономірних змін соціально-економічної системи, які є основою розвитку. Проте саме інновації повинні сприяти вирішенню й інших завдань, зокрема вони покликані забезпечити пошук рішень з відтворення збалансованості процесів метаболізму між суспільством і природою і, таким чином, сприяти відновленню порушеної динамічної рівноваги стану екосистем. Такі інновації стосуються не лише технічних і технологічних рішень. Вони повною мірою передбачають також прогресивну трансформацію сфери управління соціально-економічними системами. Їх результатом є постійне відтворення нових екологобезпечних організаційних рішень, стандартів, мотиваційних інструментів. Тому актуальним і значущим є пошук наукових підходів до визначення можливих шляхів реалізації таких інноваційних трансформацій соціально-економічного розвитку регіону, які б задовольняли принципи сталого розвитку.

Найбільш перспективними для сучасного розвитку регіонів, як показала світова практика, є екологоорієнтовані інновації, використання новітніх методів для «зеленої» економіки. Необхідність функціонування «зеленої» економіки сьогодні не потребує

особливих коментарів. Учені усвідомлюють складність, довготривалість і багатоетапність цього процесу. Наукові дослідження свідчать, що використання невідновлюваних ресурсів у національному господарстві докорінно підриває стале природокористування, що базується на процесах самовідтворення екосистем. Вирішальне значення для економічно-соціального розвитку більшості регіонів країни продовжують відігравати один-два види економічної діяльності, що обумовлює специфіку найбільш гострих екологічних проблем. Екстенсивний характер промислового та сільськогосподарського виробництва негативно впливає на показники ресурсомісткості, у тому числі енергоємності, водоспоживання, особливо в регіонах найбільш масштабного розвитку і концентрації виробництва. З метою підвищення ефективності еколого-економічної політики все більше країн намагаються оптимізувати процес розвитку «зеленої» економіки. Упровадження принципів «зеленої» економіки як основного механізму реалізації еколого-економічної політики для досягнення принципів сталого розвитку повинне передбачати відтворювальні процеси в системі «природа-суспільство» саме на регіональному рівні.

Доцільність такого соціально-економічного розвитку, у центрі якого знаходиться лише матеріальне виробництво, усе більше ставиться під сумнів, що обумовлює необхідність зміни всієї парадигми – від ідеології накопичення матеріального багатства на землі до ідеології «розумної достатності», від ідеології конкуренції до ідеології взаємодопомоги [3]. На усунення виникаючих протиріч у стосунках суспільства і природи повинна бути спрямована така інноваційна політика регіону, яка здатна регулювати процеси використання природних ресурсів і трансформацію соціально-економічних систем регіону. До основних чинників трансформації соціально-економічних систем відносять: чинники економічного розвитку (соціально-економічні), техніко-технологічний чинник, інституційний, управлінський, науково-освітній, інформаційний та інноваційний [7]. Ті самі чинники впливають і на процес ЕМ, який є концептуальним поняттям цього дослідження.

Треба зазначити, що серед дослідників ЕМ є певна невизначеність у трактуванні понять «трансформація», «реформування» та «модернізація». Деякі автори протиставляють ці поняття, дехто отожднює. Так, наприклад, О. Платова вважає, що на відміну від трансформації, реформування пов'язане з коригуванням окремих її елементів з метою покращення ефективності старої системи без зміни її основ [15]. Частіше термін «трансформація» у сфері ЕМ застосовується для характеристики кардинальних змін системного характеру в досить широкому контексті. Воно використовується як щодо глибинних змін в окремих сферах соціальної, економічної, політичної та правової реальності, так і для характеристики всього комплексу заходів, що відбуваються. Трансформація, у широкому сенсі, – це сукупність економічних, соціальних і політичних процесів, що призводять у кінцевому підсумку до нової якості будь-якої системи [5]. Трансформаційні процеси частково є керованими, частково відбуваються в процесі самоорганізації системи, тому результат трансформації в цілому не може бути передбачений на початку цього процесу, а є наслідком взаємного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Як зазначає Т. Галушкіна, етимологія терміна «трансформація» (від лат. «*transformatio*» – змінювати) не повністю розкриває його економічну складову та припускає використання синоніма «реформування» [6].

У сучасних дослідженнях цей термін тлумачиться досить широко й застосовується для позначення всіх типів суттєвих змін основних структур та систем того чи іншого суспільства: процесу модернізації в широкому розумінні зворотного процесу

повернення до традиції або зміни однієї форми традиційного суспільства на іншу, еволюції сучасних суспільств від однієї моделі до іншої, пов'язаної як із збереженням їхніх парадигмальних особливостей, так і з еkleктичним поєднанням різних парадигмальних контекстів [7].

За Гражевською Н., трансформація у широкому розумінні – загальна форма розвитку економічних систем, пов'язана з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем зі стійкого в нестійкий стан і навпаки. У рамках цього підходу еволюція трактується як поступовий процес накопичення кількісних та якісних змін параметрів системи, зростання ентропії та нестійкості. Зазначені зміни передують якісному (революційному) стрибку та переходу системи в нову дисипативну структуру, що відповідає новим умовам зовнішнього середовища. Після цього система знову вступає на шлях еволюційних змін, і цикл повторюється.

Вона підкреслює: «Таким чином, у широкому розумінні трансформація поєднує як еволюційну, так і революційну форму розвитку економічної системи. При цьому момент переходу системи до іншої траєкторії розвитку трактується як царина революційних зрушень, а процес адаптації системи до нової траєкторії та накопичення факторів, що призведуть до майбутньої катастрофи, визнається процесом її еволюційного розвитку. При розгортанні еволюційних процесів відбувається повільне накопичення кількісних та якісних змін параметрів системи та її компонентів під впливом механізмів, що пригнічують сильні флуктуації, повертаючи систему до стану динамічної рівноваги. За умов революції розвиток набуває непередбачуваного характеру, оскільки в цей момент він визначається не лише внутрішніми флуктуаціями (силу та спрямованість яких можна спрогнозувати, володіючи інформацією про історію та сучасний стан системи), а й зовнішніми, що не лише ускладнюють, але й унеможливають прогноз» [7].

Трансформація у вузькому розумінні – внутрішня складова процесу загальної еволюції, пов'язана з порушенням рівноваги та поступовості, невизначеністю, незавершеністю, альтернативністю розвитку, наявністю особливих перехідних форм та специфічних елементів перехідних структур. На думку відомого українського дослідника П. Леоненка, «*трансформація* – це не просто пристосування якоїсь системи до умов господарювання, а заміна попередньої економічної системи на якісно нову (*системна трансформація*) чи принаймні значна зміна наявної економічної системи, у результаті якої виникає й починає діяти новий господарський механізм (*внутрішньосистемна трансформація*)». Економіка суспільства не може перебувати постійно, безперервно в процесі трансформації. Поза певним перехідним періодом вона функціонує як організаційно, інституційно, національно-просторово сформована, стабільна економічна система зі своїми перевагами й недоліками. Протилежне твердження про її перманентну трансформацію означає «увічнення перехідного періоду, не його об'єктивну вимушеність за певних соціально-економічних умов, а постійну суб'єктивну бажаність» [10].

Ю. Пахомов і Ю. Павленко, які звертають увагу на те, що трансформаційний процес передбачає фактор управління або програмування, хоча може відбуватися і в стихійному варіанті [18].

Таким чином, прихильники звуженого підходу трактують трансформацію як дискретний процес якісних перетворень економічної системи, певний перехід, що є результатом попередніх еволюційних змін.

На думку Ю. Яковця, термін «трансформація (транс-формація)» означає

перетворення суспільної (соціальної) системи того чи іншого масштабу, глибини та спрямованості, викликане внутрішніми або зовнішніми факторами чи їхньою комбінацією [16].

Гражевська Н. відмічає: «Водночас не всі дослідники вкладають у поняття трансформації раціональний зміст. Деякі автори відмовляють йому в самостійному позитивному значенні, виходячи з того, що ця категорія є простим позначенням переходу від одного стабільного стану до іншого як невизначеного стану соціуму, позбавленого своїх закономірностей та характерних особливостей» [7].

Гражевська Н. вважає, що «... якщо в характеристиці параметрів економічної системи переважають прогресивні зміни, йдеться про її *модернізацію* або вдосконалення. Модернізація є частиною трансформаційного процесу, пов'язаною із нарощуванням функціональних можливостей економічної системи внаслідок оновлення традиційних соціально-економічних форм та розвитку новітніх структур, адекватних вимогам часу» [7]. Таким чином, можна стверджувати, що характерних ознак процес трансформації набирає тоді, коли визначені передумови, фактори та цілепокладання.

Треба зауважити, що це зовсім не передбачає врахування екологічного фактора або дотримання принципів сталого розвитку. Траєкторія руху екологобезпечної трансформації визначається необхідною якістю соціально-економічних процесів до досягнення критичної точки, яка змінює якість економічного устрою суспільства, забезпечуючи його перехід на новий ступінь сталого суспільного розвитку.

При цьому, екологобезпечна трансформація передбачає певний системний характер, тобто такі перетворення, які охоплюють весь спектр суспільного життя, його духовну, політичну, економічну та соціальну структури (перетворення в системі екологічної політики, радикальні технологічні реформування (у т.ч. технічна модернізація та впровадження інновацій), духовно-культурна орієнтація суспільства, зміни в системі та структурі попиту та пропозиції). Водночас системний характер трансформаційних зрушень поєднує структурні, функціональні та організаційні перетворення окремих підсистем та компонентів тієї чи іншої складної соціально-економічної системи регіону.

На нашу думку, екологобезпечна трансформація соціально-економічного розвитку систем означає певні прогресивні зміни (внутрішньосистемні, міжсистемні та синергетичні) та перетворення, які мають стратегічний характер з огляду на еколого-орієнтовані цілепокладання.

Таке розуміння передбачає: 1) розуміння трансформації як процесу, в якому перебуває вже визначена в екологічних орієнтирах соціально-економічна система; 2) просторова визначеність екологоорієнтованих перетворень у зв'язку з визначеністю якостей майбутнього розвитку всієї системи.

Із кожним днем стає все більш очевидним, що основний вектор екологобезпечних інноваційних трансформаційних зрушень пов'язаний не з тотальним впровадженням очисних споруд, а з системним підвищенням ефективності виробництва і соціальної сфери. Звичайно, ринок з його природним відбором найбільш ефективних рішень (виробів і технологій) якоюсь мірою вирішує проблему підвищення ефективності, проте позбавлений жорстких екологічних обмежень, він часто робить це збитково щодо екосистемних функцій. Урахування синергетичних ефектів в управлінських процесах створює передумови до підвищення еколого-економічної ефективності господарських рішень ще на стадії їх планування за рахунок встановлення реальної адресності виникнення як позитивних, так і негативних екстернальних ефектів відповідно до економічних суб'єктів, які їх викликають. Аналіз показує, що найбільш ефективними з

еколого-економічної точки зору виявляються інноваційні трансформації в розвитку природоохоронних територій, рекреаційну сферу, ресурсозбереження.

Таким чином, екологобезпечна трансформація соціально-економічного розвитку необхідна регіонам із різним рівнем соціально-економічного розвитку, які потребують екологічно якісних перетворень і характеризується:

- внутрішньосистемними (спрямованими на інноваційну екологізацію та вдосконалення існуючих економічних відносин) перетвореннями;
- міжсистемними (пов'язаними з заміною основних елементів існуючої системи) перетвореннями з урахуванням певних синергетичних ефектів інтеграційних зв'язків;
- як динамічною рівновагою, так і нерівновагою, тобто системним характером трансформаційних процесів;
- неодноразовими змінами, пов'язаними з подоланням певного стану;
- невизначеністю часових рамок і просторовою визначеністю перетворень;
- визначеністю в орієнтирах досягнення цілей сталого розвитку.

На основі проведеного аналізу доцільно визнати, що сутність екологобезпечної трансформації соціально-економічних систем можна описати як якісні екологоорієнтовані перетворення в соціально-економічній системі, її перехід за межі стабільного функціонування у стан нерівноваги, кількісних і якісних змін різної інтенсивності та спрямованості за умови дотримання стандартів сталого розвитку.

Це дослідження присвячене питанням ЕМ соціально-економічного розвитку, тому, виникає необхідність на основі викладеного сформуувати термінологічний базис для дослідження процесу ЕМ.

Під терміном «модернізація», як правило, розуміють перехід від стабільного суспільства, до суспільства, яке безперервно змінюється. З одного боку, під модернізацією розуміють будь-які технологічні, технічні, інституціональні та інші удосконалення, які ведуть до економічного розвитку, з іншого – процес «осучаснення» [8, с. 6].

Бужимська К. визначає ЕМ як процес, що має на меті підвищення екологічної безпеки виробничих процесів на підприємстві та продукції, яку воно виробляє. Її ініціатором, як правило, є громадськість та уповноважені державні органи охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, а зацікавленою стороною повинно бути все населення як країни, так і світу. Вона пише: «Зрозуміло, що завдання екологічної модернізації неможливо вирішити силами окремого підприємства, тут необхідна національна програма екологізації з використанням усіх можливих інструментів державного впливу на суб'єкти господарювання, але підприємства повинні бути активними учасниками та ініціаторами екологічної модернізації у межах власних можливостей та компетенції» [2].

Караєва Н. стверджує, що «... на сьогодні основою парадигми сталого розвитку є теорія *екологічної модернізації*, що об'єднує ідеї «зеленого капіталізму», теорії суспільства ризику та стійкого розвитку». На думку прихильників цієї теорії (А. Мовляв, Р. Спааргарен, Е. Гідденс, А. Віллі, Дж. Хубер, М. Янічке), у суспільствах із розвиненими демократичними інститутами трансформація не торкнеться існуючих відносин власності, вона сфокусована на вдосконаленні організаційних структур виробництва і споживання [9].

Основними агентами такої реструктуризації є приватне підприємництво, а також держава й енвайронментальні рухи, хоча ідеологія та соціальні функції останніх змінюються. Держава стає партнером приватного бізнесу і зеленого руху, відмовляючись від директивного бюрократичного регулювання. Її головне завдання –

створити сприятливе середовище для проєкологічної діяльності бізнесу, стимулювати його самоорганізацію. Таким чином, мета екомодернізації – на основі суспільної згоди («договору») вбудувати екологічні обмежувачі у функціонування ринкової економіки [9].

Таким чином, забезпечення ЕМ для «зеленого» зростання можливе на концептуальній основі розбудови цього процесу, що поєднує інтеграційний аспект впровадження організаційних, технологічних та економічних інновацій шляхом якісного оновлення економічного розвитку, формування достатніх потреб і переосмислення людей.

У зв'язку з цим термін ЕМ – еколоґо-орієнтована соціально-економічна трансформація означає швидше бажане, де тією чи іншою мірою реалізується напрямок руху (екологічний та «зелений»), ніж кінцевий результат.

Кулясов І. розглядає в праці [11] ЕМ як свідомо організований процес і соціальну практику, що сприяють поліпшенню стану навколишнього середовища і здоров'я людини, і реалізуються через конкретні соціальні інститути та їх взаємодію.

Досить глибоко поняття ЕМ аналізується в праці Г. Кудінова, А. Розенберг та Г. Розенберґа, які зазначають, що вже в ХХІ ст. тема ЕМ вийшла за межі лише наукових кіл соціальної екології і стала частиною ширшого публічного обговорення і навіть увійшла до державних планів. Згідно з концепцією екомодернізації – економічні та екологічні інтереси вже стали взаємозалежними, взаємодоповнюючими і невіддільними один від одного. Економічні інтереси в багатьох країнах знову і знову відкрито висувуються на пріоритетні позиції, відсуюючи інтереси охорони середовища на другий план. Цьому сприяють відсутність оцінок природного капіталу і екосистемних послуг; основні проблеми забруднення середовища поки багато в чому вирішуються просто шляхом перенесення «брудних» виробництв у країни, що розвиваються. Однак, на думку прихильників екомодернізації, це тимчасове явище, і в майбутньому проблеми все ж зважаться шляхом поширення екомодернізації через «озеленення» економіки в країнах колишнього СРСР і третього світу [13].

Ці вчені підтримують І. Кулясова, який вважає, що на сьогодні немає єдиного визначення «екологічної модернізації», можна виділити лише чотири «смыслових шари» [11]:

- екологічна модернізація – теоретична основа екосоціології (соціологічна інтерпретація екологічних реформ);
- екологічна модернізація – нова модель розуміння й аналізу технологічно інтенсивної екологічної політики;
- екологічна модернізація – якісна модель відображення прогресу розвинених країн в екологічних та економічних реформах (починаючи з 80-х років ХХ ст.);
- екологічна модернізація – теорія соціальних змін, що описує економічні та соціальні зміни, в основу яких покладено «екологічний сигнал».

Тому ЕМ необхідно визначати як процес для екологобезпечних трансформаційних зрушень регіонального розвитку, як системну дію, що забезпечує постійне відтворення еколоґо-соціо-економічної системи регіону в просторі й часі. На нашу думку, ЕМ на основі інновацій для «зеленого» зростання відрізняється від просто змін та реформ за деякими ознаками: інноваційними змінами у виробничій сфері, сфері споживання та інноваційними змінами у розвитку соціально-економічних систем.

Якщо дотримуватися рекомендацій конференції ООН «Ріо+20» та основного орієнтира модернізації до «зеленої» економіки, то очікувані результати від ЕМ дозволять заощадити фінансові кошти завдяки попередженим економічним збиткам від

забруднення довкілля та економії компенсаційних витрат на екологічну «реабілітацію» ресурсів і територій. Більше того, попередження антропогенного навантаження збільшує шанси соціальної системи на підвищення якості життя та покращання здоров'я нації. Із суто економічної точки зору чисте виробництво є більш конкурентоспроможним і з часом обов'язково витіснить «брудну» промисловість і «коричневу» економіку. Тож, ЕМ є передумовою екологобезпечної трансформації на основі якісних екологоорієнтованих перетворень у соціально-економічних системах. У кінцевому підсумку, можна стверджувати, що практично в усіх науковців є загальне оптимістичне розуміння того, що ЕМ може і повинна привести до інноваційних структурних змін для сталого розвитку.

Можна стверджувати, що поняття ЕМ є багатоаспектним. Крім того, існують джерела невизначеності, які підвищують ступінь його багатоаспектності. Одним із факторів невизначеності є масштабність ЕМ як техніко-індустріального прогресу з вагомим фактором державного управління загального устрою і економіки, що також включає в себе культурні аспекти (ЕМ свідомості, значень, ставлення, поведінки та способу життя). Іншим фактором є думка про те, що ЕМ базується на понятті «сталий розвиток». Тому доцільно представити підпорядкування теоретичних основ ЕМ, яке досить детально викладене в праці Г. Кудінової, А. Розенберг та Г. Розенберга для більш повного розуміння місця та ролі ЕМ у соціально-економічному розвитку суспільства (рис. 1).

Рисунок 1 – Схема підпорядкування теоретичних основ ЕМ у світлі суспільних трансформацій (удосконалено автором на основі [13])

Таким чином, доцільно виокремити проблеми формування категоріального апарату ЕМ соціально-економічного розвитку, до яких можна віднести такі:

- неоднозначність змісту поняття «модернізація» у контексті «зеленого» зростання;

- багатоспрямованість і масштабність розуміння процесу ЕМ;
- великий обсяг предметної сфери ЕМ соціально-економічного розвитку;
- «теоретичний» відрив від практичного застосування в регіональному розрізі;
- широка динамічність загальнотеоретичного застосування поняття ЕМ.

На наш погляд, ЕМ є складним, багаторівневим та багатоаспектним процесом, схематична структура якого наведена на рис. 2.

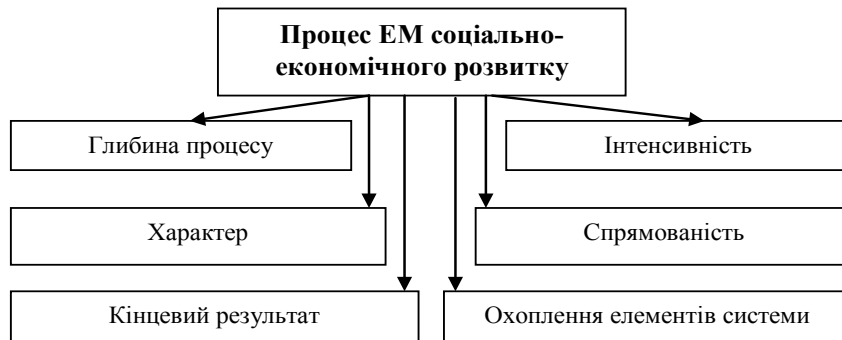

Рисунок 2 – Структура процесу ЕМ (складено автором на основі [2])

Цей процес можна структурувати за:

- глибиною (зміни параметрів соціально-економічної системи в рамках попередньої якості чи перехід до нової якості в умовах дотримання соціо-економічних та екологічних стандартів);
- інтенсивністю (швидкі, переважно якісні чи повільні, переважно кількісні перетворення);
- характером (еволюційні, революційні, адаптаційні, біфуркаційні, компліментарні);
- спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні);
- охопленням елементів системи (часткові, системні, емерджентні);
- кінцевим результатом (нові формації, «освоєчаснення» соціально-економічних систем).

Розвиток процесу ЕМ соціально-економічного розвитку передбачає вироблення спеціальних орієнтирів, до яких можна віднести (рис. 3):

- формування екологобезпечних відтворювальних механізмів соціально-економічного розвитку;
- підвищення якості життя, доступ широких верств населення до природних ресурсів та екосистемних послуг;
- розвиток оптимальної інституційної інфраструктури соціально-економічної системи регіону;
- формування пакета цілепокладання екомодернізаційних змін соціально-економічного розвитку;
- формування економічних інструментів управління модернізаційними зрушеннями для «зеленого» зростання;
- вирішення регіональних соціально-економічних проблем та зменшення регіональних диспропорцій.

Рисунок 3 – Орієнтири ЕМ соціально-економічного розвитку регіону
(авторська розробка)

Орієнтири ЕМ соціально-економічного розвитку регіону виконують низку функцій, серед яких особливо необхідно виділити такі:

– стратегічна – сприяє виробленню або поновленню стратегії екологічно збалансованого розвитку для «зеленого» зростання, яка була б прийнятною для всіх учасників регіонального розвитку;

– оперативно-рекомендаційна – дозволяє учасникам процесу регіонального розвитку приймати якісно нові управлінські рішення, мінімізуючи число потенційно ризикових ситуацій;

– креативно-орієнтована – дає можливість орієнтуватися в зовнішньому середовищі і будувати міжрегіональні соціально-економічні зв'язки (постійне вдосконалення на основі самоаналізу);

– синергетична – сприяє виробленню емерджентних механізмів у соціально-економічних системах на основі отримання додаткових ефектів від «зеленого» зростання в регіоні;

– оціночна – дозволяє оцінювати прийняті управлінські рішення та можливі наслідки їх прийняття з урахуванням дотримання довгострокових ефектів соціально-економічного розвитку;

– обмежувальна – дає можливість при вирішенні поточних та перспективних завдань регіонального розвитку враховувати ресурсні та виробничі можливості всіх учасників соціально-економічного розвитку, визначати порогові показники соціально-економічного та екологічного навантаження, дотримуватися умов ресурсозберігаючої та енергоефективної політики розвитку;

– регулююча – дозволяє регулювати взаємозв'язки між елементами системи під час здійснення процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Таким чином, сформулюємо авторське розуміння ЕМ соціально-економічного розвитку регіону: це процес стратегічного характеру, що має на меті відтворювальні

якісні перетворення в соціально-економічних системах для цілей «зеленого» зростання з огляду на екологоорієнтовані цілепокладання, що поєднує в собі інтеграційний аспект впровадження інституційних, організаційно-управлінських, техніко-технологічних та економічних інновацій шляхом якісного оновлення економічного розвитку, формування достатніх потреб суспільства й перегляду орієнтирів соціально-економічного розвитку, що в кінцевому підсумку призведе до визначеності якостей майбутнього розвитку всієї системи регіону.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно погодитися з Ч. Хе [13], який через аналіз загальнотеоретичних уявлень про ЕМ сформулював шість основних висновків:

- екологічна модернізація є непохитною історичною тенденцією;
- екологічна модернізація не буде легкою;
- екологічна модернізація вимагає інновацій та навчання;
- екологічна модернізація вимагає координації в рамках країни;
- екологічна модернізація вимагає міжнародного співробітництва;
- немає ніякої найкращої моделі екологічної модернізації.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що в науці особливої актуальності набувають питання як загальної трансформації соціально-економічного розвитку, так і суто екологічної. Встановлено, що екологобезпечній трансформації передують процес екологічної модернізації. У межах цього дослідження автором розглядаються питання формування теоретико-методологічних засад екологічної модернізації як процесу, який є передумовою екологобезпечної трансформації соціально-економічного розвитку на основі якісних еколого-орієнтованих перетворень соціально-економічної системи з орієнтацією на «зелене» зростання економіки. Запропоновано визначення та визначено орієнтири екологічної модернізації соціально-економічного розвитку регіону, які виконують ряд функцій: стратегічну, оперативну-рекомендаційну, креативно-орієнтовану, синергетичну, обмежувальну, оціночну, регулюючу.

Перспективою подальших досліджень є формулювання науково-методичних підходів до розроблення метрик екологічної модернізації соціально-економічного розвитку для «зеленого» зростання регіону з подальшим оцінюванням цього процесу.

1. Аксенова О.В. Экомодернизация: ответ индустриального общества на риск? / О.В. Аксенова // Альманах «Участие. Социальная экология регионов России». – 1999. – Вып. 4.
2. Бакурова А.В. Самоорганизация социально-экономических систем: модели и методы : монография / А.В. Бакурова. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 328 с.
3. Бужимська К.О. Сутність та складові комплексної інноваційно-технологічної модернізації підприємств [Електронний ресурс] / К.О. Бужимська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Economics/54119.doc.htm.
4. Вергун А.М. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації / А.М. Вергун, І.О. Тарасенко // Вісник КНУТД. – 2014. – №2.
5. Вечканов Г.С. Современная экономическая энциклопедия / Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова. – СПб. : Из-во «Лань», 2002. – 880 с.
6. Галушкіна Т. Стратегічні вектори регіональних трансформаційних зрушень / Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов, Л.М. Качаровська ; НАН України, Крим. екон. ін-т, Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана, Ін-т пробл. ринку та екол.-екон. дослідж. – Сімферополь : Фенікс, 2009. – 320 с.
7. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
8. Калашникова Н.А. Рефлексивная модернизация: концепт и стиль мышления /

О.В. Шкарупа. Екологічна модернізація соціально-економічного розвитку регіону у світлі суспільних трансформацій: теоретико-методологічні засади

Н.А. Калашникова // Вестник ВолГУ. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии. – 2012. – №3(18) – С. 6-12.

9. Караева Н.В. Генезис екологічної парадигми сталого розвитку цивілізації : суїтність та етапи становлення [Електронний ресурс] / Н.В. Караева, І.В. Сегеда // Проблеми сталого розвитку національної економіки. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2010_7.pdf.

10. Єщенко П. Концепції економічних систем та проблеми їх структурної трансформації / П. Єщенко, С. Гасанов, А. Чухно, П. Леоненко та ін. // Вища школа. – 2003. – № 2-3. – С. 44-65.

11. Кулясов И.П. Экологическая модернизация: теория и практики ; ред. Ю. Пахомов. – СПб. : НИИХ СПбГУ, 2004 . – 154 с.

12. Кулясов И.П. Возможности экологической модернизации градообразующих предприятий на примере Сокольского ЦБК / И. П. Кулясов, А.А. Кулясова // Экологическая модернизация лесного сектора в России и США ; ред. М. Тысячнюк, А. Кулясова, И. Кулясов, С. Пчелкина. – СПб. : НИИХ СПбГУ. – 2003. – С. 88-126.

13. Кудинова Г.Э. Экологическая модернизация: становление, современное состояние, перспективы / Г.Э. Кудинова, А.Г. Розенберг, Г.С. Розенберг // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2013. – № 2, Т. 22. – С. 5-26.

14. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001-2010) ; под ред. Ч. Хэ / пер. с англ. под общей ред. Н.И. Лапина. – М. : Весь Мир, 2011. – 256 с.

15. Платонова Е. Экономические системы и их трансформация / Е. Платонова // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – №7. – С. 37.

16. Субетто А.И. Ноогенетические основания трансформации общества / А.И. Субетто // Закономерности и перспективы трансформации общества : материалы к V Международной Кондратьевской конференции : в 3 т. – М., 2004. – Т. 1. – С. 214-215.

17. Экологическая модернизация: теория и практика ; под науч. ред. Ю.Н. Пахомова. – СПб. : НИИХ СПбГУ. – 2004. – 154 с.

18. Цивилизационная структура современного мира : в 3 т. Т. 1 : Глобальные трансформации современности / под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – К. : Наукова думка, 2006. – 686 с.

19. Яницкий О.Н. Модернизация в России в свете концепции «общества риска» / О.Н. Яницкий // Куда идет Россия? – 1997.

20. Gille Z. Legacy of waste or wasted legacy? The end of industrial ecology in post socialist Hungary // Ecological modernization around the world: Perspectives and critical debates ; Ed. by A. Mol, D. Sonnenfeld. – 2000. – Vol. 9, No. 1.

21. Hajer M. The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process / M. Hajer. – Oxford : Clarendon Press, 1995.

22. Harper C. Environment and Society / C. Harper. – NJ : Prentice Hall, Upper Saddle River, 1996.

23. Huber J. Die Verlorene Unschuld der Ökologie: Neue Technologien und Superindustrielle Entwicklung. Frankfurt am Main : Fisher Verlag, 1982.

24. Huber J. Ecological modernization. Away from scarcity, soberness and bureaucracy // Technologie en milieubeheer / Ed. by A. Mol, G. Spaargaren, A. Kalpxijk. Den Haag: SDU, 1991.

25. Sonnenfeld D. Contradictions of Ecological Modernisation: Pulp and Paper Manufacturing in Southeast Asia / D. Sonnenfeld // Environmental Politics. – 2000. – Vol. 9. No. 1.

26. Paul Mc. Ecological Modernization in Evolutionary Perspective / Mc. Paul // Organization & Environment June. – 2012. – P. 178-196.

27. Rinkevicius L. The ideology of ecological modernisation in double risk societies: a case study of Lithuanian environmental policy / L. Rinkevicius // Environment and global modernity / Ed. by G. Spaargaren, A. Mol, F. Buttel. – London : Sage, 2000.

1. Aksenova, O.V. (1999). Ekomodernizatsiia: otvet industrialnogo obshchestva na risk? [Ecomodernization: response to the risk of industrial society?]. *Sotsialnaia ekolohiia rehionov Rossii* –

Social ecology of Russian regions, 4. [in Russian].

2. Bakurova, A.V. (2010). *Samoorganizatsiia sotsialno-ekonomichnykh system: modeli i metody* [Self organization of socio-economic systems: models and methods]. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].

3. Buzhynska, K.O. (2009). Sutnist ta skladovi kompleksnoi innovatsiino-tehnolohichnoi modernizatsii pidpriemstv [The essence and the complex innovation and technological upgrading of enterprises]. *www.rusnauka.com*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Economics/54119.doc.htm [in Ukrainian].

4. Verhun, A.M., & Tarasenko, I.O. (2014). Kontseptsii staloho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [The concept of sustainable development in the context of globalization]. *Visnyk KNUVD – Bulletin of KNUVD, 2.* [in Ukrainian].

5. Vechkanov, H.S., & Vechkanova, H.R. (2002). *Sovremennaia ekonomicheskaiia entsiklopediia* [Modern economic encyclopedia]. Saint Petersburg: Iz-vo «Lan» [in Russian].

6. Halushkina, T., Reutov V., & Kacharovska L. (2009). *Stratehichni vektory rehionalnykh transformatsiinykh zrushen* [Strategic transformation vectors regional developments]. Simferopol [in Ukrainian].

7. Hrazhevska, N.I. (2008). *Ekonomichni systemy epokhy hlobalnykh zmin* [Economic systems of the era of global changes]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

8. Kalashnikova, N.A. (2012). Refleksivnaia modernizatsiia: kontsept i stil mishleniia [Reflexive modernization: the concept and style of thinking]. *Vestnik VolHU – Bulletin of VolHU, 3(18), 6-12* [in Russian].

9. Karaieva, N.V. (2010). Henezys ekolohichnoi paradyhmy staloho rozvytku tsyvilizatsii: suytnist ta etapy stanovlenniia [Genesis ecological paradigm of sustainable development of civilization and stages of development]. *economy.kpi.ua*. Retrieved from http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2010_7.pdf [in Ukrainian].

10. Yeshchenko, P., Hasanov, S., Chukhno, A., & Leonenko, P. (2003). Kontseptsii ekonomichnykh system ta problemy ikh strukturnoi transformatsii [The concept of economic systems and the problems of structural transformation]. *Vyshcha shkola – High school, 2-3, 58* [in Ukrainian].

11. Kuliiasov, I.P. (2004). *Ekolohicheskaiia modernizatsiia: teoriia i praktiki* [Environmental modernization: theory and practice]. Saint Petersburg [in Russian].

12. Kuliiasov, I.P., & Kuliiasova, A.A. (2003). *Vozmozhnosti ekolohicheskoi modernizatsii hradoobrazuiushchikh predpriatii na primere Sokolskoho TsBK* [The possible environmental upgrading of core enterprises at the example of Sokolsk TsBL]. Saint Petersburg [in Russian].

13. Kudinova, H.E., Rozenberh, A.H., & Rozenberh, H.S. (2013). Ekolohicheskaiia modernizatsiia: stanovleniie, sovremennoie sostoianiie, perspektivy [Ecological modernization: formation, current status, prospects]. *Samarskaia Luka: problemy rehionalnoi i hlobalnoi ekolohii – Samara Bend: problems of regional and global ecology, 22(2), 5-26* [in Russian].

14. *Obzorny doklad o modernizatsii v mire i Kitae* [A survey report of the modernization of the world and China] (2001-2010) (2011). Moscow: Ves Mir [in Russian].

15. Platova, E. (1998). Ekonomicheskie systemy i ikh transformatsiia [Economies and their transformation]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia – International economy and international relations, 7, 37* [in Russian].

16. Subetto, A.I. (2004). *Nooheneticheskie osnovaniia transformatsii obshchestva* [Noo-genetic basis of social transformation] [in Russian].

17. *Ekolohicheskaiia modernizatsiia: teoriia i praktiki* [Ecological modernization: theory and practice]. Saint Petersburg [in Russian].

18. *Tsivilizatsionnaia struktura sovremennoho mira* [Civilizational structure of the modern world]. (2006) [in Russian].

19. Yanitskii, O. (1997). Modernizatsiia v Rossii v svete kontseptsii «obshchestva riska» [Modernization in Russia in the light of the concept of «risk society»]. *Kuda idet Rossiia – Where does Russia go* [in Russian].

20. Gille, Z. (2000). Legacy of waste or wasted legacy? The end of industrial ecology in post socialist Hungary. *Ecological modernization around the world: Perspectives and critical debates*, 9(1) [in English].

21. Hajer, M. (1995). *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon Press [in English].

22. Harper, C. (1996). *Environment and Society*. NJ: Prentice Hall, Upper Saddle River [in English].

23. Huber, J. (1982). *Die Verlorene Unschuld der Ökologie: Neue Technologien und Superindustrielle Entwicklung*. Frankfurt am Main: Fisher Verlag [in German].

24. Huber, J. (1991). *Ecological modernization. Away from scarcity, soberness and bureaucracy*. Den Haag: SDU [in English].

25. Sonnenfeld, D. (2000). Contradictions of ecological modernisation: pulp and paper manufacturing in Southeast Asia. *Environmental Politics*, 9(1) [in English].

26. Paul, Mc. (2012). Ecological modernization in evolutionary perspective. *Organization&Environment*, 25, 178-196 [in English].

27. Rinkevicius, L. (2000). *The ideology of ecological modernisation in double risk societies: a case study of Lithuanian environmental policy*. London: Sage [in English].

Е.В. Шкарупа, канд. экон. наук, доцент, докторант кафедры экономики и бизнес-администрирования, Сумский государственный университет (г. Сумы, Украина)

Экологическая модернизация социально-экономического развития региона в свете общественных трансформаций: теоретико-методологические основы

В статье исследованы теоретико-методологические основы формирования понятия «экологическая модернизация социально-экономического развития». Учитывая направления использования общеупотребительной категории «модернизация», автором сделаны выводы о необходимости выделения такой трактовки понятия экологической модернизации, которое бы способствовало охвату всех стратегических целей устойчивого развития в регионе. В рамках данного исследования рассмотрены теоретико-методологические и процессные особенности становления экологической модернизации социально-экономического развития, предложено ориентиры экологической модернизации социально-экономического развития региона в контексте «зеленого» роста.

Ключевые слова: инновации, трансформация, экологическая модернизация, «зеленая» экономика, социально-экономическое развитие.

O.V. Shkarupa, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of the Department of Economics and Business Administration, Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Ecological modernization of socio-economic development of the region in the context of social transformations: theoretical and methodological bases

The aim of the article. The aim of the article is to study the theoretical and methodological bases of ecological modernization of socio-economic development of the region.

The results of the analysis. This paper studies scientific basis of transformation processes for sustainable development, which is important at this time. Considering direction of the history of sustainable development concept, the author emphasizes that if to follow the basic guidelines to upgrade social and economic systems to «green» economy, then it can expected results of ecological modernization. It will save funds due to forewarned of economic damage from pollution and environmental cost savings compensation «rehabilitation» resources and territories. Moreover, prevention of anthropogenic pressure increases the chances of social systems to improve the quality of life and improve the health of the nation. From economic point of view, clean production is more competitive. This study considered the theoretical and methodological bases of ecological modernization of process of socio-economic systems in a region that involves making special reference points of

development. Ecological modernization is a prerequisite for ecologically transformation based on quality eco-oriented reforms in social and economic systems. Ecologically safe transformation of socio-economic development means certain progressive changes (intersystem, and intersystem synergistic) and transformations that are strategic in view of eco-focused goal-setting. Such understanding provides for: 1) understanding of transformation as a process which is already identified in environmental trend of socio-economic system; 2) spatial certainty of eco-oriented reforms in connection with certainty qualities of the future development of the system. Arguably, it can and should lead to the structural changes in innovation for sustainable development.

Conclusions and directions of further researches. It is shown that today special attention should be paid to the issues of the theoretical and methodological bases of ecological modernization of socio-economic development of region. It is becoming more apparent that the main vector of ecologically innovative transformational changes not associated with the introduction of total treatment facilities, but with increasing system efficiency and social standards.

Taking into account the using of category «modernization» the author concluded that it is necessary to allocate such an interpretation of the concept of ecological modernization, which would support the inclusion of all the strategic objectives of sustainable development in the region. This study examined the theoretical and methodological features of forming the process of ecological modernization of socio-economic development. Environmental improvements of targets of socio-economic development of the region in the context of green growth are proposed. They are: forming ecologically reproductive mechanisms of social and economic development; improving the quality of life of the general public access to natural resources and ecosystem services; development of optimal institutional infrastructure socioeconomic system of the region; forming a package of eco-modernization of goal-setting changes in socio-economic development; formation of economic shifts the modernization of management tools for green growth addressing regional socio-economic problems and reduce regional disparities.

Further researches should be addressed to developing new methodological approaches to the development of environmental metrics modernization of socio-economic development for green growth in the region with further evaluation of the process.

Keywords: innovation, transformation, ecological modernization, green economy, social and economic development.

Отримано 11.07.2015 р.